

DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞI
DERGİSİ

DİNİ, AHLÂKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

2. Cilt

Mart - Nisan 1963

3 - 4. Sayı

BEŞER İRÂDESİ HAKKINDA MÂTÜRİDİYYE MEZHEBİ

— II —

Şehit ORAL

Mâtüridiye ulemâsı Kur'ân'ın kat'î naslarını ve aklî delillerini tetkik ve tetebbü ederek yaratıcılık sıfatını yalnız Allâh'a hasretmiş olduklarından, fiil ve hareketlerinde mutlak surette serbest olduklarını iddia eden, mutezile fırkasından ayrılmışlardır. Gerçekten mu'tezilenin fiillerimizde yaratıcılık kudretini Allah'dan başkasına izâfe iddiâları dinî naslarla bağdaşmadığı gibi basîret ve insaf sâhiblerinin görüşlerine de aykırıdır. Mağrurâne bir eda ile mu'tezilenin ileri sürdükleri butlan-ı teklif silâhı, bütün zerrelere vücut veren Allâh'ın kudretini baltalayacak kadar keskin olmasa gerektir. Bu delîlin, muhkem âyetlerin ilmî ve kat'î kıymetlerini zedeleyecek kadar kuvvetli olmadığı apaçıktır. Bilhassa bu iddia Müslümanların iemâna da aykırıdır. Zâten teklifin sıhhati, Allah'tan başka Hâlikün bulunmadığı hakkındaki temel akîdenin zedelenmesine bağlı değildir. Teklifin sıhhati için, kulun yed-i kudretindeki iktisab ve tasarruf, Mâtürîdiyenin kabul ettiği mânada anlaşılması, tamamen kâfi ve vâfidir. Hattâ ef'âlimizi yaratma kudretini Allâhu Teâlâ Hazretlerinden başkasına izâfe etmek imkânsızlığı, kat'î delillerle sâbittir.

Bugünkü psikolojik tetkiklerin de itizâl dâvasının aleyhine bir netice verdiği besbellidir.

Mâtürîdiye mezhebini iltizam eden bütün âlimler, kula kesb, kudret ve irâde tanımak suretiyle cebriye mezhebinin fatalizminden dahi ayrılmışlardır.

Mâtürîdîler kesbi, kuldân bil-ihiyar sâdır olan cüz'î irâde ile tefsir eylemekle, kulun kendi fiiline kâdir ve fiilinde muhtar olduğunu kabul ve teslim etmiş oluyorlar. Binaenaleyh Eş'arîlere vârid olan kuvvetli itirazlar, Mâtürîdiye mezhebine asla vârid değildir. Bu mezhebe göre, kulun bir şey yaratmak kudreti bulunmadığı halde, onun fiil ve hareketlerinde tamâmiyle muhtar ve serbest olması dolayısıyla birtakım emir ve nehiylerle mükellef tutulması ve yaptıklarından sorumlu olması keyfiyeti apaçık ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışa göre kul, bir şey yapmağa kat'î karar verirse — ki biz buna azm-i musammem deriz— Cenâb-ı Hak onu yaratır; aksine olarak da, kul bir şey yapmağa kat'î karar vermezse, Cenâb-ı Hak onu zorla yaratma cihetine gitmez. Bugünkü psikolojik tetkikler de ihtiyarın, olsa olsa, irâdenin beş safhasından ancak tercih ânında bulunduğunu göstermiyor mu? Bunlara göre de insanın elinde ancak tasmin ve tercih vardır. Yaratmak yoktur. Fiilin meydana çıkması ise kulun irâdesi dahilinde değildir. Çünkü fiilin ortaya çıkması adelerinin birtakım mihanikî hareketlerinden başka bir şey değildir. Ehl-i sünnet mezhebi ise mes'elenin derinliklerine inerek ve esas prensibi, uzak görüşlülerin önüne sere-

rek «kul kat'î kararını verdikten sonradır ki, Allâhu Teâlâ kulun fiilini yaratır.» şeklinde düşünmekle doğru bir i'tikada varmışlardır.

İmam Eş'arî'ye göre bu azm-i musammem, (cüz'î irâde) Cenâb-ı Hakk tarafından halkedildiği için, kul ihtiyârında mecburdur. Bu görüşe göre fiilin ihtiyârî olmasının mânası kalmadığı gibi «teklifi» meşru gösterecek bir dayanak da kalmıyor gibi bir şüpheyi de dâvet eylemektedir. Aşağıda vereceğimiz misal, Eş'arî mezhebi ile Matürîdî mezhebi arasındaki farkı göstermeye kâfidir:

Eş'arî'ye göre: Kul, fiil ve hareketlerinde tıpkı cinâyeti işlemeğe tesaddî eden, başkaları tarafından bu cinâyeti işlemekten alıkonulan veya hapsedilen insan gibidir. Mâtürîdî'ye göre ise bu kul, o cinâyeti işlemeğe teşebbüste bulunurken aynı zamanda kendisini bu işten vazgeçirmelerini başkalarından isteyen insan mevkiindedir. Demek oluyor ki, Eş'arî'ye göre kul, ihtiyârın geniş mânâsiyle, Matürîdiye indinde ise dar mânâsiyle muhtardır. Müslümanlığın yüce şeriatına tutunan ve gereğince amel etmek isteyen takvâ sahibi bir kimşenin, hiç olmazsa fiil ve hareketlerinde, Matürîdiye mezhebini Eş'ariyye mezhebine tercih edeceğinde şüphe yoktur.

İmam Gazâlî Hazretleri (rahimehullâh) (Cebr-i Mutavassıt) adlı risâlesinde aşağıdaki mütalâaları serdetmektedir: «Rubûbiyet sırlarına vâkıf olmak; sıdk, muhabbet, ihlâs, tâzim, hayâ, Allâh'ın emirlerine boyun eğme, yasaklarından sakınma ve mücâhede gibi güzel ve değerli vasıflara, Allâh'ın lûtufları ve keremlerine nâil olmak; ve Allâh'ın rızasını elde etmek isteyen her insan, bu hususta Ebû Hanîfe rahimehullâh'ın ve onun izinden gidenlerin akîdelerini iltizam etmelidir ki: kulda kudreti yaratmak, Cenâb-ı Bârî'nin fiilidir; ve, bu yaratılmış kudreti kullanmak, kulun mecâzî mânada bir fi'li değil, hakîkî bir fi'lidir, desin».

Risâlenin sonunda da diyor ki: «Hak mezheb, şundan ibârettir: Kulun fi'line tesir eden şey iki kudretin mecmuudur; takdîr, Cenâb-ı Hakk'ındır, kesb de kuldandır.»

Bu hak mezheb sâlikleri, itirazlara hedef olan cebriye mezhebi ile mutezile mezhebinden ayrıldıkları gibi, bu hususta pek de geri kalmayan klâsik devir feylesoflarının mezheplerinden de ayrılmışlardır. Çünkü feylesofların zâhirî mezheplerine göre kul fiilini «bi'l-îcab» îcad eder. İcab ise ihtiyâra aykırıdır. Bunların hakikî mezhepleri ise Eş'arî mezhebinin aynıdır.

Hulâsa: Mâtürîdiye mezhebi, aşağıda göstereceğimiz üstünlükleri ihtiva ettiğinden bu hususta bütün mezheblere tercîhe şâyandır.

1 — Mâtürîdiye'de meşîyyet-i Rabbâniyye ve ilâhî kudretin bütün mümkinâta teşmil edilmiş bulunması,

2 — Kullar işledikleri fiillerin fâilidirler, i'tikadını ihtivâ etmesi,

3 — Kulların fiil ve hareketlerinde ve ihtiyarlarında mecbur olmadıkları i'tikadını ihtivâ etmesi,

- 4 — İlâhî tekliflerin tekellüfsüz ve sahih bir mahz-ı hikmet olması,
- 5 — İlâhî adâleti ve Rabbânî hikmeti zedeliyecek bir nokta bulunmaması,
- 6 — Vaad ve vaâdin, sevab ve ikabın kulların fiilleri üzerine hüsn-i tertîbi,
- 7 — Esbâb ile müsebbebât arasında Allâh'ın vaz' etmiş olduğu bağları nazar-ı i'tibara almış olması,
- 8 — Azm-i musammem kanaatinin, insan irâdesi hususunda varılan bû-günkü psikolojik mütalâalarla teyid ve takviye edilmiş bulunmasıdır.

AÇIK TEŞEKKÜR

Murgul'dan, Cavit Aznavuroğlu'ndan aldığımız aşağıdaki mektupta, mu-maileyhin izhar ettiği yardım duygusuna teşekkür eder, dinî yayın işlerinde kullanılmak üzere aynî ve nakdî bağış kabûlüne, 5806 sayılı Dinî Yayınlar Dö-ner Sermayesi Kanununun 1 inci maddesi cevaz verdiğiinden, sayın Aznavur-oğlu'na ve aynı duygularla yardımda bulunmak isteyen diğer din kardeşleri-mize, nakdî yardımlarını, T.C. Ziraat Bankası Ankara Merkez Müdürlüğünde-ki 320/5407 sayılı Dinî Yayınlar Döner Sermayesi hesabına intikal etmek üze-re, mezkûr Bankanın herhangi bir şubesine yatırılabileceklerini arzederiz.

Murgul: 10.1.1963

Diyanet İşleri Genel Müdürlüğüne

ANKARA

«İçerisinde bulunduğumuz 1963 yılını ay be-ay sonuna kadar maaşımдан beş lira vermek suretiyle tekeffül ediyorum.

Dinimize hizmet etmek veya hizmet edenlerin sevgi ve iştihaklarını arttırmak hepimize düşen asil vazifedir.

Bu itibarla teşvik mahiyetinde de olsa bu cüz'î miktarın hoş görülmesini istir-ham ederim.

Muhterem Başkanlığınızdan dileğim, teşkilâtın içerisinde bulunup çaba gösteren bir sürü dernekler, öğrenciler vs. olduğundan yardımımın hangi adrese yapılacağı-nın bildirilmesinden ibarettir. Mahallî yardımları zaten yapmaktayım.

İrşad buyurmanızı diler, saygılarımı yollarım.»

Cavit Aznavuroğlu
Etibank Bakır İşletmesi
Satınalma Servisi memurlarından
Murgul